Symbolische Representaties van Spirituele Kennis

Een Gnostische Exegese van de Hymne van de Parel

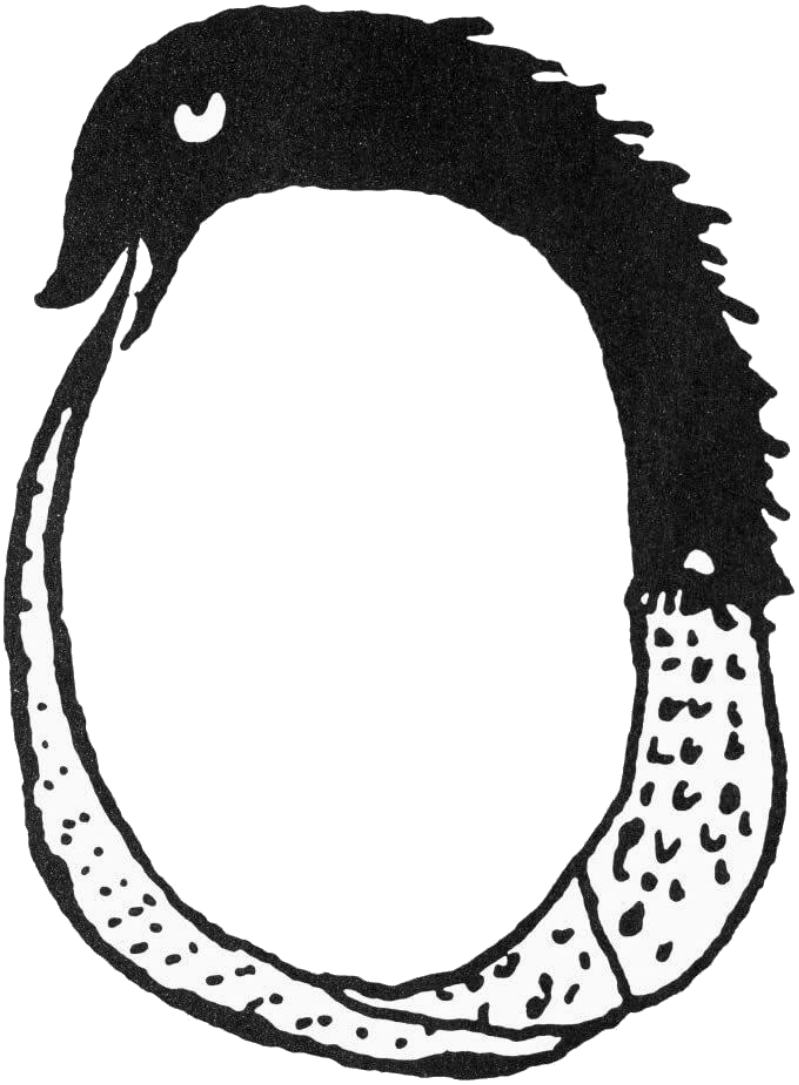

Bachelorscriptie Filosofie
Auteur: Tim Scheren (3814998)
Hoofdbegeleider: Maarten van Houte
Tweede Beoordelaar: Herman Hendriks
Faculteit: Geesteswetenschappen
Departement: Wijsbegeerte
Afdeling: Geschiedenis van de Wijsbegeerte
Inleverdatum: 29 januari 2021

Universiteit Utrecht

De waarheid is niet naakt in de wereld gekomen

maar in symbolen en afbeeldingen;

anders zou zij (de wereld) haar (de waarheid)

niet kunnen ontvangen.

– Evangelie volgens Filippus; Aforisme 67

Inhoudsopgave

Samenvatting 1
Inleiding 2
Hoofdstuk 1: Het Gnosticisme 5
1.1 DE GNOSTIEK EN HET CHRISTENDOM 5
1.1.1 De Ontdekking van de Gnostische Geschriften 5
1.1.2 Dogmatische Verschillen tussen het Gnosticisme en het Christendom 6
1.2 GNOSTICISME EN SYMBOLIEK 11
1.2.1 De Functies van Gnostische Symboliek 11
1.2.2 Gnostische Mystiek 12
Hoofdstuk 2 De Hymne van de Parel 15
2.1 JUDAS THOMAS 15
2.2 VERSCHILLENDE INTERPRETATIES VAN DE HYMNE 16
2.3 GNOSTISCHE SYMBOLEN IN DE HYMNE 19
2.3.1 De Slang 19
2.3.2 De bezwering van de Slang 22
2.3.3 Egypte, het Egyptische Gewaad en de Herberg 24
2.3.4 De Brief 26
2.3.5 Het Hemelse Gewaad en de Mantel 27
2.3.6 De Parel 30
Hoofdstuk 3: Discussie en Conclusie 31
3.1 DERDE INTERPRETATIE VAN DE HYMNE 31
3.2 TOEVOEGING AAN HET ACADEMISCHE DEBAT 32
Bibliografie 34
Appendices: Primaire Teksten 35
Appendix A: Evangelie van Thomas 35
Appendix B: De Hymne van de Parel 36
Appendix C: Poimandres 39
Appendix D: Evangelie van de Waarheid 40
Appendix E: Verhandeling over de Achtste en Negende Hemelsfeer 41

Samenvatting

In deze scriptie betoog ik dat de Hymne van de Parel, een lied dat onderdeel is van het apocriefe geschrift Handelingen van Thomas, middels een gnostische lezing het beste is te interpreteren. Deze Hymne wordt door sommigen als een vroegchristelijke tekst gelezen (Luttikhuizen), terwijl anderen een gnostische lezing prefereren (Jonas en Pagels).

Door het veelvuldige gebruik van symboliek leent de Hymne zich voor verschillende lezingen:

Interpretatie 1: De prins in de Hymne staat symbool voor de ziel.

Interpretatie 2: De prins in de Hymne staat symbool voor Christus.

Interpretatie 3: De Hymne is een symbolische weergave van de gnostische soteriologie.

De derde interpretatie is een aanvulling op het interpretatiewerk dat Luttikhuizen en Jonas gedaan hebben. Door ieder symbool op te sommen en van hun betekenis te voorzien, zal ik aantonen dat er een gnostische soteriologie verstopt zit in de Hymne. Met name de explicatie van twee symbolen, de slang en het bezweren van de slang, zal aantonen dat er gnostische namensymboliek en gnostische mystiek in de Hymne gecodeerd zitten. Deze namensymboliek en de mystieke reis door de hemelsferen zijn beide fundamentele aspecten van de gnostische verlossingsleer.

Uiteindelijk hebben alle drie de interpretaties even veel bestaansrecht. De verschillende lezingen werken samen in tandem om de gnostische inzichten symbolisch te communiceren. Juist de subtextuele gelaagdheid en de daarmee gepaarde verschillende mogelijkheden van interpretatie zijn door de auteur bewust ingezet.

De derde lezing die ik aanreik is vooral bedoeld als aanvulling, maar is desalniettemin van belang omdat deze interpretatie de gnostische soteriologie inzichtelijk maakt.

Na de gnostische exegese van alle symboliek in de Hymne, wordt duidelijk dat zij zeer zeker berust op gnostisch gedachtengoed; en dat we met zekerheid kunnen stellen dat zij geen vroegchristelijk geschrift is, maar als gnostiek beschouwd dient te worden.

Inleiding

Het gnosticisme is een filosofische en religieuze stroming uit de eerste eeuw na Christus. Haar etymologische herkomst ligt besloten in het Griekse woord '*gnosis*', hetgeen inzicht en kennis betekent. De kennis die de gnosticisten claimden te bezitten, was de kennis die zou leiden tot salvatie. De kennis die het meest fundamenteel geacht werd, was zelfkennis.

Deze verlossende kennis is op vele manieren in de gnostische geschriften vastgelegd: er was een breed scala aan kosmogonieën, mythologische voorstellingen, filosofische speculaties, maar ook rituelen, sacramenten en meditatietechnieken. De rode lijn die te vinden is in de gnostische geschriften is dat men met voldoende training en voorbereiding de goddelijke oorsprong van de ziel kon ontdekken.

Iedere ziel was, aldus de gnostiek, afgesplitst van haar goddelijke oorsprong, gevangen genomen door de schepper-god (Yaldabaoth). Tijdens haar incarnatie op aarde werd zij opgezadeld met allerlei planetaire invloeden. Dit is een gedachte die zij hadden overgenomen uit de Babylonische astrologie. Tijdens de afdaling van de ziel naar de aarde passeert zij verschillende planeten. Iedere planeet werd gepersonifieerd met demonische krachten, de Archonten. Zij waren niet enkel verantwoordelijk, samen met hun leider Yaldabaoth, voor de creatie van de wereld, maar het was ook hun taak om iedere ziel te voorzien van een lichaam. Afhankelijk van de stand van de planeten tijdens je geboorte werd je door iedere Archont in meer of mindere mate beïnvloed; zij bekleedden als het ware de ziel met lichamelijkheid.

Het gnosticisme had als doel om iedereen attent te maken op de goddelijke herkomst van iedere ziel. Lichamelijkheid is dus niet de ware uitdrukking van ons wezen en ook de materiële wereld heeft geen enkele connectie met het goddelijke. Deze goddelijkheid van onze ziel werd gecommuniceerd middels de reeds geschetste mythe en de vele varianten van deze kosmogonie. Maar het lezen of aanhoren van deze mythe was niet voldoende voor begrip; men diende de vermeende goddelijkheid daadwerkelijk zelf te ervaren. Om dit doel te bereiken, hadden de gnosticisten een mystieke initiatie ontworpen.

De mystieke initiatie werd voorgesteld als een opstijging door de verschillende hemelsferen. De planetaire invloeden die vervlochten zijn in onze fysieke en mentale constitutie, dienen één voor één overwonnen te worden. Als men zich had ontdaan van de Archontische invloeden, kon men namelijk onopgemerkt opstijgen door de hemelsferen. Om de Archonten te passeren hadden de gnostici geheime formules (oftewel meditaties) ontwikkeld. Zoals gezegd kon men niet via de wereld noch middels het lichaam een connectie maken met het goddelijke, dus de gnostische mystiek spoorde haar geïnitieerden aan om

in zichzelf te keren; enkel afgekeerd van alle wereldse zaken kon de goddelijkheid die iedereen in zich draagt, ervaren worden.
Pas wanneer een geïnitieerde dit mystieke pad had afgerond, werd er gesproken over 'gnosis ontvangen'. Het verkrijgen van gnosis was niet enkel een intellectueel proces, maar werd vergezeld met een lichamelijke ervaring. Gnosis ontvangen was een extatische ervaring waarin men de goddelijkheid van de ziel ontdekte. De stadia die hiernaar toe leidden, de hemelsferen, waren ieder ook voorzien van bewustzijn veranderende of verruimende meditaties om zo de graad van zelfpurificatie te meten en te beïnvloeden. Gnostische theorie werd door deze transpositie met innerlijke ervaringen getransformeerd tot realiteit. Gnosis ontvangen was hét streven van iedere gnosticus.

In deze scriptie zal ik de tekst 'De Hymne van de Parel' onderzoeken. Er is namelijk discussie over de correcte lezing van de tekst. Verschillende academici hebben gepoogd haar inhoud in de juiste context te plaatsen. Maar omdat het christendom en het gnosticisme beide tegelijkertijd opkwamen en met elkaar wedijverden voor volgelingen, is het lastig te achterhalen hoe deze Hymne in haar tijd werd beschouwd. Werd zij gelezen als een vroegchristelijk geschrift, of kunnen we haar beter typeren als gnostische literatuur? Er zijn dus twee duidelijke kampen in deze discussie.

Gerard Luttikhuizen, emeritus hoogleraar aan de universiteit Groningen, beschouwt de tekst als een apocrief geschrift en acht haar daarmee dus als christelijke literatuur. Ondanks dat hij op de hoogte is van verschillende mogelijke gnostische interpretaties van de Hymne, typeert hij haar als een vroegchristelijke tekst, omdat hij geen gnostische verlossingsleer in de Hymne aantreft.

Maar ikzelf val duidelijk in het andere kamp: ik ben het oneens met Luttikhuizen en zal in deze scriptie beargumenteren dat een gnostische lezing van de Hymne tot het meest coherente tekstbegrip leidt. Daarnaast zal ik Luttikhuizen weerleggen door aan te tonen dat er wél een gnostische verlossingsleer te vinden is in de Hymne.

Gelukkig zijn er ook academici die de Hymne eveneens als gnostische literatuur duiden: Hans Jonas en Elaine Pagels. En hoewel zij beiden bijdragen aan de opheldering van gnostische thematiek in de Hymne, schieten ook zij tekort om Luttikhuizen volledig te weerleggen. De twee verschillende lezingen die zij aanreiken, zijn namelijk al bekend bij Luttikhuizen.

Na het grondig uitpluizen van de symboliek in de Hymne is er nog een derde lezing mogelijk die zij onbesproken laten. Met deze derde interpretatie van de Hymne, wil ik het debat beslechten ten voordele van de gnostische duiding van de Hymne.

Alle symbolen die in de Hymne voorkomen zal ik voorzien van hun gnostische

voorgeschiedenis om zo te illustreren dat er wél een gnostische soteriologie (verlossingsleer) aanwezig is. Bij deze gnostische exegese zal ik bij sommige symbolen een aanvulling geven bovenop het interpretatiewerk van Hans Jonas. Met name bij de slang en de bezwering van de slang is nog symboliek verstopt die Luttikhuizen, Jonas en Pagels niet aanstippen, maar wel belangrijk is omdat deze de gnostische lezing versterkt. Ook de symbolische inhoud van de mantel zal ik van nieuwe connotaties voorzien die de gecodeerde soteriologie inzichtelijker maakt.

Omdat het voor dit debat uitermate belangrijk is om vroegchristelijke denkbeelden en gnostische thematiek steeds zorgvuldig te splitsen, zal ik Hoofdstuk 1 gebruiken om de grootste verschillen tussen beide religies uiteen te zetten. Vervolgens zal Hoofdstuk 2 bestaan uit de gnostische exegese van de Hymne van de Parel, met een opsomming van ieder symbool. Tot slot zal ik eindigen met Hoofdstuk 3, waarin ik de derde interpretatie samenvat en weergeef wat haar toevoeging is aan het academische debat.

Hoofdstuk 1: Het Gnosticisme

1.1 DE GNOSTIEK EN HET CHRISTENDOM

1.1.1 De Ontdekking van de Gnostische Geschriften

In december 1945 was een Egyptische boer, Muhammed Ali al-Samman, op zoek naar vruchtbare teelaarde. Zijn zoektocht werd beloond met een vondst van een totaal andere orde: hij stuitte op een begraven kruik, vlakbij de Egyptische plaats Nag Hammadi. Deze kruik bevatte 13 codices met 52 teksten, geschreven in het Koptisch. Deze Koptische teksten zijn opgeschreven voor het jaar 350, maar zijn vertaald uit Griekse teksten uit de eerste en tweede eeuw van onze jaartelling.[1] De teksten die uit de kruik tevoorschijn kwamen, behoren tot de gnostische literatuur. Tot op dat punt waren de gnosticisten en hun denkbeelden enkel bekend via christelijke teksten die de gnostici als ketters afschilderden; informatie was dus summier en bovendien erg gekleurd.[2] Door de vondst van de Nag Hammadi kruik was er nu eindelijk een substantieel gnostisch corpus beschikbaar.

Hoewel de kruik dus door toeval werd blootgelegd, was de reden waarom hij begraven was niet willekeurig. In 367 na Christus stuurde Athanasius, de aartsbisschop van Alexandrië, de paasbrief rond. In deze brief verkondigde hij welke geschriften tot de Bijbelse canon behoorden. De lijst met boeken die hij had opgesteld komt overeen met wat wij nu kennen als het Nieuwe Testament. Hij waarschuwde specifiek voor teksten die bekend staan als apocriefe geschriften. Deze teksten leken qua vorm en inhoud misschien wel op christelijke evangeliën, maar volgens Athanasius werden ze ten onrechte toegeschreven aan apostels. Zijn angst was dat deze teksten ketterse ideeën zouden verspreiden en christenen op een dwaalspoor zouden kunnen brengen, aangezien ze niet Gods woord verkondigden, noch een betrouwbare herkomst hadden.[3]

Deze brief[4] stuurde Athanasius naar Theodorus, de abt van het Pachomius-klooster, met het verzoek de brief in het Koptisch te vertalen en toe te zien op de verdere verspreiding ervan. Nadat Theodorus de paasbrief had vertaald, viel het hem op dat een groot deel van de teksten die gretig in zijn klooster werden gelezen, niet tot de canon gerekend werden. Met angst voor repercussies, zoals

1. Slavenburg, "Nag Hammadi geschriften I", 11-12.
2. Meyer, "The Gnostic Discoveries", 1-2.
3. Slavenburg, "Nag Hammadi geschriften I", 13.
4. Een fragment uit de Paasbrief: "*Wij hebben de ketters doden genoemd, en onszelf mensen die tot hun heil de Heilige Schrift bezitten. Ik vrees echter dat, zoals Paulus schreef aan de Korintiërs, enkelen van hen die een rechtzinnige opvatting hadden (over de Heilige Schrift) zich op een dwaalweg laten brengen door de sluwheid van mensen die ver staan van de eenvoud en de zuiverheid van de Schrift. (Ik vrees) dat zij andere boeken die apocriefen genoemd worden, zullen gaan lezen en zich zullen laten verleiden door de gelijknamigheid met de authentieke boeken. Verdraagt het, vraag ik u, dat ik schriftelijk herinner aan iets dat u reeds bekend is, ik doe dit omdat het noodzakelijk is en in het belang van de Kerk.*" Uit: Athanasius, "Paasbrief" (dit fragment wordt opgevolgd met de boeken die wél geaccepteerd worden als het christelijke Canon en een opsomming van boeken die werden afgekeurd).

excommunicatie, moesten deze teksten uit de kloosterbibliotheek verwijderd worden. Doordat de teksten voor menig monnik een sterking van zijn geloof bewerkstelligd had, was het lastig om afscheid te nemen van de teksten. Daarom werden ze niet per direct vernietigd, maar in een kruik verzameld en begraven. Bijna 1600 jaar later werden deze gnostische geschriften weer herontdekt door al-Samman.[5]

1.1.2 Dogmatische Verschillen tussen het Gnosticisme en het Christendom

De circulatie van apocriefe geschriften werd klaarblijkelijk als een bedreiging ervaren. Waarom de gnostische geschriften als ketterij werden bestempeld is relatief makkelijk vast te stellen: er waren namelijk nogal wat significante verschillen tussen gnostische en christelijke dogmatiek:

> "*Ze geloofden niet, zoals andere christenen, in één God maar in twee goden: een volmaakte hoogste God, die door Jezus zou zijn geopenbaard, en een lagere godheid, de schepper en bestuurder van de wereld, die zij identificeerden met de God van het Oude Testament.*"[6]

Dat de gnosticisten twee goden onderscheidden, werd in de ogen van het monotheïstische christendom natuurlijk als een serieuze en gevaarlijke misvatting beschouwd.[7] Christelijke dogmatiek werd aangevallen met andere opvattingen omtrent het goddelijke.

In het geval van de gnosticisten was dit extra bedreigend, aangezien hun gronden voor het aannemen van een extra godheid rechtstreeks uit het Oude Testament kwamen. In een gnostische exegese van Genesis werd het duidelijk dat de oudtestamentische God niet kon samenvallen met de God die door Christus werd verkondigd. Dat de Heilige Schrift werd gebruikt om zo'n anti-orthodoxe boodschap kracht bij te zetten was een doorn in het oog van het christendom:

> "*Volgens hun interpretaties en hervertellingen van de eerste hoofdstukken van Genesis sloot de schepper-god het geestelijke beginsel in Adams ziel op in een stoffelijk lichaam zodat de mens afgescheiden moest leven van zijn hogere, goddelijke oorsprong; hij verbood Adam en Eva te eten van de boom der kennis (de boom der gnosis) zodat zij geen weet zouden krijgen van hun hogere natuur; hij plantte de sexuele begeerte in Adam en Eva en droeg hen op zich te vermenigvuldigen zodat het geestelijke dat zij in hun ziel hadden zich over veel*

5. Slavenburg, "Nag Hammadi geschriften I", 13.
6. Luttikhuizen, "Kennis van de Onkenbare God: Gnostische Theologie", 1.
7. 'Twee goden' is een versimpeling van de gnostische kosmologie: Sophia speelt ook een rol, en de hemelsferen waren allen ook een personificatie van het Babylonische pantheon; er zijn dus meer goddelijke figuren dan 'twee' goden. Zie: Jonas, "The Gnostic Religion", 43 & 163.

nakomelingen zou verdelen en zo verder in de wereld verstrooid zou raken. En toen de schepper spijt kreeg van zijn schepping, overdekte hij de mensheid met een vloed van duisternis."[8]

De gnosticisten noemden de schepper-god Yaldabaoth; ook wordt hij vaak Demiurg genoemd (een aanduiding die is ontleend aan Plato's '*Timaeus*'). Bovenstaande quote illustreert de gnostische hervertelling van het Bijbelboek Genesis. Ondanks dat zij zich op dezelfde tekst baseren als de Christenen, heeft de gnostische exegese een totaal andere toon en inhoud. De schepper-god Yaldabaoth werd door de gnostici voorgesteld als een gevangenisbewaarder, aangezien onze ziel werd opgesloten in lichamelijkheid en veroordeeld tot een leven op aarde. Dit contrasteert enorm met de christelijke opinie: Christenen beschouwen de wereld als een godsgeschenk. De wereld voorziet de mens van al zijn behoeften en haar overvloedigheid en schoonheid is een testament voor Gods liefdevolle bedoelingen. Deze attitude wordt door de gnosticisten als een enorme misvatting beschouwd. Zij benadrukken de schoonheid niet, sterker nog, hun sentiment naar de aarde is er eerder een van walging.

Yaldabaoth was niet enkel kwaadaardig, hij werd ook voorgesteld als onvolmaakt en onwetend (aangezien hij zielen moest afsplitsen van het goddelijke en slechts kon corrumperen met zijn Archonten, werd hij een onbekwame ambachtsman geacht). Ook werd hij als tiranniek en jaloers omschreven (tiranniek wat betreft zijn leefregels, de Mozaïsche wetten; en jaloers op de verering van de ware godheid). De door hem geschapen wereld is doortrokken met al deze negatieve eigenschappen.

De gnostische metafysica en bijbehorende afkeer van de wereld hangen nauw samen met de manier waarop zij hun leven vorm gaven. De meeste gnostische sektes beoefenden een ascetische levenswandel. Dit vertaalt zich in een sobere levensstijl waarin geslachtsgemeenschap en andere fysieke driften worden afgezworen en veel ruimte wordt toegekend aan meditatieve oefeningen. De gnostische initiatie, die uiteindelijk culmineert in gnosis/verlossing, oriënteert de ingewijde tot een akosmische staat (ontdaan van alle wereldse en planetaire invloeden). Deze akosmische toestand is bereikbaar mede doordat het hele leven fungeert als een training om zich los te maken van wereldse zaken. De ascetische houding is dus enerzijds een logische consequentie van de afwijzing van de wereld, maar anderzijds ook een onderdeel van de praxis om zich voor te bereiden voor het einddoel van de mystieke initiatie.[9]

8. Luttikhuizen, "Kennis van de Onkenbare God: Gnostische Theologie", 2.
9. Jonas, "The Gnostic Religion", 275.

De afkeer jegens de wereld manifesteerde zich ook in de manier waarop de gnostici nadachten over voortplanting. Geslachtsgemeenschap was niet compatibel met het afzweren van de wereld. In Genesis spoort God tot driemaal toe aan tot het baren van veel nakomelingen: "*Zijt vruchtbaar, en vermenigvuldigt*" (Genesis 1:28, Gen 9:1, Gen 9:7). Ook op dit punt plaatsen de gnosticisten zich dus in directe oppositie met het christendom. Zij beschouwden het immoreel om meer zielen te veroordelen tot een aards leven.[10]

De Gnostici konden het Oude Testament niet als heilige openbaring beschouwen. Omdat zij Yaldabaoth als kwaadaardig interpreteerden, en hij de inspiratie achter deze Bijbelboeken was, wezen zij talloze Bijbelcitaten aan waarin zij leugens en bedrog constateerden. De passage in Exodus 20, waar God "*Gij zult geen andere goden voor Mijn aangezicht hebben.*" proclameert, illustreert voor de gnostici bijvoorbeeld dat er wél meerdere goden zijn. Dit gebod is een list om de zoektocht van de mens naar de volmaakte God, die ver boven Yaldabaoth staat, blasfemisch en dus onmogelijk te maken. Deze leugen getuigt dat deze godheid boosaardige bedoelingen heeft jegens de mens en illustreert daarnaast ook zijn jaloezie. De verering die eigenlijk enkel de volmaakte God toekomt, eist hij op bij zijn volgelingen.

De schepper-god werd in het Oude Testament dermate vaak op leugens betrapt, dat de gnostici ook zijn leefregels niet meer serieus konden nemen. De Mozaïsche wetten interpreteerden zij als een oppressief systeem van leefregels. Zoals de wereld werd voorgesteld als een gevangenis, zijn alle morele wetten in hun optiek een gevangenis voor de psyche. Deze gedachtelijn wordt doorgetrokken tot haar extremiteit en mondt uit tot een libertijnse levenshouding. Door de oudtestamentische leefregels af te schaffen eigenen de gnosticisten zich volledige vrijheid toe. Hoewel deze 'alles is geoorloofd' attitude haaks lijkt te staan op de ascetische levenswandel van de meeste gnostici, komen ze beide voort uit de negatieve interpretatie van de schepper-god en de wereld.[11]

Het overgrote deel van de verschillende gnostische sektes hanteerde het ascetische model. Het libertijnse model fungeerde als het ware als een esoterische uitloper, maar was niet geschikt als exoterische lering voor een grotere groep volgelingen of kerkgemeenschap.[12]

De libertijnse invulling van het gnosticisme lijkt een behoorlijk radicale doctrine, maar gecombineerd met de gnostische opvatting omtrent transmigratie wordt deze positie voorzien van

10. Jonas, "The Gnostic Religion", 144-145.
11. Jonas, "The Gnostic Religion", 46
12. Jonas, "The Gnostic Religion", 276.

een onderbouwing. De gnostische opvatting over zielsverhuizing was dat iedere ziel steeds opnieuw op de aarde reïncarneert. Talloze levens volgen elkaar op, hetgeen de symboliek van de aarde als gevangenis inzichtelijker maakt. Om te ontsnappen aan dit lot moest een gnosticist '*gnosis*' (kennis) ontvangen.

Men kon de incarnaties op aarde stoppen door middel van de gnosis; maar het was ook mogelijk dat de ziel uit het demiurgische gevangenschap werd bevrijd nadat iedere mogelijke levenswandel zich had voorgedaan. Zodra de ziel ieder mogelijk leven heeft geleid, ieder mogelijke ervaring heeft gehad en iedere mogelijke handeling heeft verricht, kan deze pas terugkeren naar zijn oorsprong: de ware God, voorbij Yaldabaoths martelkamer. Dit duurde natuurlijk enorm veel levens en incarnaties; en 'gnosis' verwerven was dé manier om dit proces dermate te versnellen om de bevrijding in één leven te bewerkstelligen. Deze leer werd ontleent aan Jezus' woorden in Lukas: "*Ik zeg u: Gij zult van daar geenszins uitgaan, totdat gij ook het laatste penningsken betaald zult hebben.*" (Voetnoot Lukas 12:59). Het 'laatste penningsken' staat symbool voor iedere mogelijke handeling; maar onder alle mogelijke handelingen behoren uiteraard ook vele variëteiten van zondigen.[13]

Deze libertijnse invulling van de gnostiek staat zo ver van het christendom verwijderd dat het geen verrassing is dat het gnosticisme als ketterij werd beschouwd. Een religie die zondigen normaliseert en zelfs durft te verheffen tot de weg naar salvatie, stelt zichzelf in directe oppositie met de christelijke leer en werd dan ook als zeer gevaarlijk geacht door de christelijke orthodoxie.

Een ander verschil tussen het gnosticisme en het christendom is aan te wijzen in de manier waarop beide religies hun volgelingen aansporen in hun communaal bestaan. Bij het christendom wordt iedere fase in iemands levensloop gezamenlijk gevierd: doop, communie, heilige vormsel, begrafenis, jaardiensten, en iedere kerkdienst an sich is ook een communale bijeenkomst. Geloof dient samen geleefd, beleefd, en gevierd te worden.[14] Ook op dit punt hadden de gnosticisten een diametraal tegenovergestelde opinie: het gnosticisme was een solitaire religie. Zo wordt uit het 'Evangelie van Thomas' (een gnostische tekst uit de Nag Hammadi kruik) bijvoorbeeld duidelijk dat Jezus' apostelen persoonlijke revelaties ontvingen die zij niet met elkaar deelden. Een fragment van dit Evangelie is bijgevoegd in Appendix A.

13. Jonas, "The Gnostic Religion", 274.
14. Pagels, "The Gnostic Gospels", 147.

Ondanks dat Christus' apostelen allen zijn boodschap van liefde en tolerantie predikten, zouden sommige openbaringen zelfs onder hen verdeeldheid oproepen, tot aan het gewelddadige toe.

Elaine Pagels interpreteert de passage uit het 'Evangelie van Thomas' als volgt:

> "*Here Jesus does not deny his role as Messiah or as teacher, at least in relation to Peter and Matthew. But here they – and their answers – represent an inferior level of understanding. Thomas, who recognizes that he cannot assign any specific role to Jesus, transcends, at this moment of recognition, the relation of student to master. He becomes himself like the "living Jesus," who declares, "Whoever will drink from my mouth will become as I am, and I myself will become that person, and the things that are hidden will be revealed to him." [Evangelie van Thomas: aforisme 108; Nag Hammadi p.156]*[15]

Net zoals de apostelen hun persoonlijke lessen kregen, afhankelijk van hun graad van begrip, was ook de initiatie in het gnosticisme een uiterst persoonlijke inwijding. Een groot deel van de gnostische initiatie werd enkel oraal medegedeeld.[16] Vooral de mystieke initiatie en haar technieken werden aangeboden aan diegenen die er klaar voor waren deze nieuwe inzichten te ontvangen. Het gnostische denkkader werd dus voor iedereen op een eigen tempo eigen gemaakt en geïnternaliseerd. Deze methode van individuele religiositeit is niet compatibel met communale bijeenkomsten noch een geïnstitutionaliseerde kerk.

Maar uit deze attitude komt nog een interessant verschijnsel voort: ook salvatie krijgt een meer persoonlijk karakter. Hoewel volgens het christendom salvatie enkel is te verkrijgen door middel van Gods gratie, heerst bij de gnostici de gedachte dat salvatie vooral een eigen verantwoordelijkheid is.

15. Pagels, "The Gnostic Gospels", 130.
16. Pagels, "The Gnostic Gospels", 140.

1.2 GNOSTICISME EN SYMBOLIEK

1.2.1 De Functies van Gnostische Symboliek

Het gebruiken van complexe symboliek is een strategie die de gnosticisten regelmatig inzetten. De mogelijkheid daartoe is dan ook nagenoeg eindeloos, aangezien deze religie ideeën uit veel verschillende culturele milieus heeft geïncorporeerd in haar narratieven en beeldentaal. De symboliek bevat sporen uit een breed scala aan geloofssystemen: christelijke denkbeelden komen naar voren, maar ook joodse mystiek, Griekse filosofie, hermetisch geïnspireerde beeldentaal, Egyptische wijsheidsleer, en Babylonische astrologie passeren allemaal de revue.[17]

En haast net zo veelvuldig als hun inspiratiebronnen, is de diversiteit binnen het gnosticisme zelf. Er zijn talloze stromingen, zoals bijvoorbeeld: het manicheïsme, valentinianisme, marcionisme, en simonianisme, allen vernoemd naar hun geestelijk leider; verder zijn er ook nog de ophieten, naässenen, en mandaeërs (deze sekte bestaat zelfs nog heden ten dage). Iedere stroming legt de nadruk op andere aspecten van het gnostische denkkader, waardoor er veel verschillende speculaties zijn omtrent het ontstaan van de wereld, ethiek, de plaats van de mens, etc. Hoewel deze lijst verre van volledig is, dien ik nog één laatste stroming te vermelden: het hermetisme. Hoewel het beide geloofssystemen geweld aan zou doen om deze over één kam te scheren, vertonen het hermetisme en het gnosticisme veel overlap, en zullen we later middels een hermetische tekst meer inzicht krijgen in de zogenaamde Hymne van de Parel.

Dankzij de grote heterogeniteit van gnostische stromingen en haar syncretische inlijving van verschillende geloofssystemen, is de symbolische reikwijdte van gnostische mythes haast onuitputtelijk. Daarom is de gnostiek een dermate vruchtbare voedingsbodem voor speculaties dat al deze verschillende stromingen tot bloei konden komen.

Symboliek is echter niet enkel goed voor het uitdrukken van je eigen geloofssysteem. Het kan ook meewerken aan het ondermijnen van andere religies, door hun symbolen te verbasteren. Veel christelijke symbolen werden namelijk door de gnosticisten omgedoopt en van nieuwe, vaak diametraal tegenovergestelde inhoud voorzien. De gnostische exegese van Genesis is hiervan een goed voorbeeld. Maar ook de Bijbelse symboliek van de slang wordt door de gnostici volledig op zijn kop gezet; hier kom ik op terug in het volgende hoofdstuk.

Dankzij het veelvuldig gebruik van symbolen in christelijke en gnostische mythes wordt het mogelijk om die symbolische inhoud ter discussie te stellen of van nieuwe connotaties te voorzien. Daardoor kon het gnosticisme zich vaak in directe oppositie plaatsten ten opzichte van de

17. Jonas, “The Gnostic Religion”, 33.

christelijke boodschap (en vice versa).

1.2.2 Gnostische Mystiek

Er is nog een reden waarom symboliek erg in het voordeel werkte voor de gnosticisten: de teksten lenen zich daardoor beter voor een mystieke initiatie. Doordat gnostische mythes weergeven hoe vanuit het goddelijke de materiële wereld is ontstaan, is ook de omkering een mogelijkheid, namelijk dat men vanuit de materie terug opstijgt tot het goddelijke. De verschillende tussenstations in deze mystieke ladder naar God, worden door de gnostici hemelsferen genoemd.

De hemelsferen worden vaak aangeduid met de 7 planeten die toen bekend waren: de aarde, de maan (Hemelsfeer 1), Venus (2), Mercurius (3), de zon (4), Mars (5), Jupiter (6), Saturnus (7), de sterrenhemel (8; ook wel '*Ogdoade*' genoemd, wat vrij vertaald "8-heid" betekent). De planeten zijn allemaal sferisch van aard, maar worden daarnaast ook als hemelsferen aangeduid omdat zij allemaal sferisch om de aarde heen zijn gepositioneerd. Boven de hemelsferen bevinden zich de '*Enneade*' (9), het middenrijk, en daarboven het '*Pleroma*', het koninkrijk (10).[18]

Deze hemelsferen zijn niet enkel de planeten, maar huizen ook de zogenaamde Archonten. Deze 7 demonische figuren zijn planetaire goden die zijn overgeheveld uit het Babylonische pantheon. Dit is weer een voorbeeld hoe het gnosticisme syncretisch te werk gaat en oudere filosofieën incorporeert in haar gedachtengoed. Gnostische mythologie voorziet de Archonten van nieuwe namen: de oud testamentische namen van God (zoals bijvoorbeeld Iao, Sabaoth, Adonai, Elohim, El Shaddai), een negatieve herwaardering van het joodse gedachtegoed.

De afstand van de aarde tot het koninkrijk is groot en de verschillende hemelsferen significeren onze afstand en vervreemding van het goddelijke. Bij iedere hemelsfeer zal je een Archont aantreffen die jouw hereniging met God in de weg staat. Vandaar de personificatie van de verschillende sferen: allen werken ze je actief tegen.[19]

Er zijn veel preparaties nodig om de Archonten te kunnen passeren en op te stijgen door de hemelsferen. Dit is de taak van gnostische mystiek. De initiatie in deze technieken leren je de Archonten te overwinnen, evenals je te ontdoen van je wereldse natuur, met als culminatie weer in contact komen met het goddelijke.

Ondanks dat de reis door de hemelsferen en de Archonten op het eerste gezicht een mythologisch

18. Slavenburg, "Nag Hammadi geschriften I", 21.
19. Jonas, "The Gnostic Religion", 43-44.

narratief lijkt, kunnen we stellen dat deze mythes door de gnostici vooral werden gehanteerd als een mythologische representatie van hun mystieke initiatie.

Het overwinnen van de Archonten is in dit geval dus beter op te vatten als een strijd aangaan met jouw 'innerlijke demonen'. Bij iedere planeet/Archont die je passeert, laat je een stuk van jezelf achter: slechte gedachten, slechte gewoonten, etc. ("*[...] the sum of the foreign accretions so discarded is nothing less than the whole psyche*"[20]). Op die manier verwijder je jezelf steeds meer van je aardse levenshouding. De mythologische voorstelling van zelfpurificatie vertoont dus veel overeenkomsten met een inwendige reis. Dit pad naar transformatie, zelfverbetering en zelfkennis, leidt uiteindelijk tot gnosis.

Dit proces van zelftransformatie is mogelijk dankzij de verschillende gnostische 'sacramenten': de meditatietechnieken die het mogelijk maken om de graad van zelfpurificatie te meten en te koppelen aan de extatische ervaringen die de teksten pogen te communiceren. Deze bijzondere revelaties waren dus niet enkel tekst en theorie, maar werden daadwerkelijk ervaren:

> "*An ascending scale of mental states replaces the stations of the mythical itinerary; the dymamics of progressive spiritual self-transformation replaces the spatial thrust through the heavenly spheres. Thus could transcendence itself be turned into immanence, the whole process become spiritualized and put within the power and the orbit of the subject. With this transposition of a mythological scheme into the inwardness of the person, with the translation of its objective stages into subjective phases of self-performable experience whose culmination has the form of ecstasis or mystic union, gnostic myth passes into mysticism [...]*"[21]

Symbolisch taalgebruik levert in deze mystieke context interessante filosofische vragen op, want soms zal een gnostische tekst symbolisch taalgebruik aanwenden om relatief 'alledaagse' ervaringen in een 'spiritueel' licht te kunnen ervaren.

> "*There is an important sense in which theory, or a system of beliefs about the objective nature of things, mediates the very possibility of types and structures of experience which the subject would not look for otherwise. Indeed, the readiness for certain experiences may be the direct corollary of holding certain views, the propositions of doctrine breeding dispositions of the person; and there is nothing absurd in holding that the strength of a theory may even produce its correlative inner evidence.*"[22]

20. Jonas, "Myth and Mysticism", 317.
21. Jonas, "Myth and Mysticism", 317.
22. Jonas, "Myth and Mysticism", 327.

Maar het kan ook zijn dat een tekst gebruik maakt van symboliek omdat de passage poogt een haast onbeschrijfelijke bewustzijnstoestand uit te drukken. In dit geval kunnen woorden simpelweg de ervaring niet communiceren, waardoor de lading enkel valt uit te drukken middels complexe symbolen zoals beelden, gevoelens, of een mythische voorstelling, om de lezer te kunnen informeren over deze mystieke toestand.

> "*Or, […] were they [verschillende mystieke systemen] perhaps outright "objectifications" of mystical experiences – their projections, as it were, onto a representational screen? Are they therefore to be read as coded confessions rather than manifest thought systems?*"[23]

Uiteindelijk werken beide mogelijke verklaringen natuurlijk in tandem, om tezamen genomen de mystieke initiatie mogelijk te maken. Vooral de anticipatie van bepaalde ervaringen structureert hoe we gebeurtenissen, al dan niet gebeurtenissen in onze psyche, waarnemen en van betekenis voorzien.[24] Daarnaast is het ook uitermate belangrijk dat de mythe, in dit geval de opstijging door de hemelsferen, compatibel is met de mystieke opstijging; oftewel, dat de objectieve mythe een reis beschrijft die in grote lijnen overeenkomt met de subjectieve innerlijke reis van de geïnitieerde.[25]

23. Jonas, "Myth and Mysticism", 326.
24. Jonas, "Myth and Mysticism", 328.
25. Jonas, "Myth and Mysticism", 326.

Hoofdstuk 2 De Hymne van de Parel

2.1 JUDAS THOMAS

Judas Taddeüs is één van Jezus' twaalf apostelen. Zijn bijdrage aan de Bijbel is de 'Brief van Judas'. Hoewel deze tekst van zijn hand wél is opgenomen in het Bijbelse Canon, is een andere tekst die zijn leven beschrijft, de 'Handelingen van Thomas' genaamd, niet opgenomen het Canon.

Zoals we in hoofdstuk 1.1.1 al zagen, heeft de verzameling teksten die tezamen de Bijbel vormt, enkele iteraties doorgaan. Sommige teksten werden wel opgenomen in het Bijbelse Canon, terwijl andere de boot misten. De teksten die geen plaats hebben gevonden in het Canon, staan bekend als de apocriefe geschriften; 'Handelingen van Thomas' werd als apocriefe tekst bestempeld.

De tekst 'Handelingen van Thomas' verhaalt over de ervaringen van Judas Taddeüs. Deze tekst is aan ons overgeleverd in twee manuscripten: een Syrische versie daterend uit de 10e eeuw en een Griekse versie uit de 11e eeuw. In beide manuscripten vinden we een lied en in de Syrische tekst is dit lied vergezeld van een titel: 'De Hymne van Judas Thomas, de apostel, toen hij in het land van de Indiërs was'. In dit lied bezingt Thomas, oftewel Taddeüs, de reis die een prins aflegt tijdens zijn zoektocht naar een parel. Moderne vertalers hebben dit lied daarom omgedoopt tot 'De Hymne van de Parel'.[26]

In deze scriptie zal ik de verschillende gnostische gedachtelijnen die voorkomen in de Hymne van de Parel uiteenzetten. Omdat deze tekst zo fundamenteel is voor mijn project, heb ik hem volledig afgedrukt in Appendix B. Voortaan zal ik 'Hymne' gebruiken om de 'Hymne van de Parel' aan te duiden.

26. Luttikhuizen, “Apocryphal Acts of Thomas”, 101.

2.2 VERSCHILLENDE INTERPRETATIES VAN DE HYMNE

De 'Hymne van de Parel' is een erg interessante tekst vanwege haar rijke beeldspraak. Sommige symboliek voelt erg christelijk aan, wat uiteraard niet geheel onverwachts is aangezien we het hier hebben over een apocriefe tekst. Maar in de Hymne komt ook regelmatig symboliek voor die niet valt te verklaren middels een christelijke exegese. Deze bijzondere symbolen zijn enkel te verklaren wanneer we de beeldentaal van andere geloofssystemen aanwenden.

In wat volgt beargumenteer ik dat we de Hymne dienen te lezen door een gnostische lens. Aan de hand van een analyse van de verschillende symbolen die in de tekst voorkomen, zal ik illustreren dat een gnostische interpretatie de gelaagde sub tekst het meeste eer aandoet en tot het meest coherente tekstbegrip leidt. De Hymne leent zich, ondanks dat deze niet eens heel lang is, namelijk voor maar liefst drie verschillende interpretaties.

Twee van deze interpretaties worden besproken door Gerard P. Luttikhuizen:

> "*Actually, two alternative Gnostic interpretations of the Hymn of the Pearl have been proposed. The first interpretation, which has been held ever since Theodor Noldeke (1871), supposes that the royal child, who was sent from his home to the far and impure country of Egypt, represents the soul (or the pneuma, the nous) having descended from the divine realm into the dark material world. [...] According to the other Gnostic interpretation, which is preferred by Bomkamm and Foerster and which was proposed for the first time by Erwin Preuschen, the prince is not the soul itself (the pneuma, the nous) but the heavenly Redeemer of the soul: the Saviour who was sent from the divine world into the realm of darkness in order to rescue the soul (the pearl) from its imprisonment by demonic forces.*"[27]

Het punt waarop deze twee interpretaties verschillen, is in de rol die zij toeschrijven aan de prins.

Interpretatie 1: De prins in de Hymne staat symbool voor de ziel.
Interpretatie 2: De prins in de Hymne staat symbool voor Christus.

Ik stel voor dat er naast bovenstaande twee interpretaties er ook nog een derde interpretatie valt te destilleren.

Interpretatie 3: De Hymne is een symbolische weergave van de gnostische soteriologie.

27. Luttikhuizen, "Apocryphal acts of Thomas", 104-105.

Ondanks dat Luttikhuizen op de hoogte is van deze twee gnostische interpretaties van de Hymne (interpretatie 1 & 2), leest hij haar desalniettemin als een vroegchristelijke tekst. Zijn analyse van 'Handelingen van Thomas' (de tekst waarin de Hymne is opgenomen), die hij eveneens als vroegchristelijk typeert, maken hem blind voor de gnostische symboliek die onmiskenbaar in de Hymne voorkomt. Ondanks dat hij de Hymne omschrijft als *corpus alienum*,[28] wil hij haar oorsprong niet als gnostisch typeren. Hij claimt dat er geen gnostische soteriologie is te ontdekken in de Hymne, hetgeen haar diskwalificeert voor een gnostische lezing.[29] Op dit punt ben ik het met hem oneens: er is wel degelijk een gnostische soteriologie in de Hymne gecodeerd. Dit zal ik aantonen in hoofdstuk 2.3. Door ieder symbool uit de Hymne van haar gnostische connotaties en voorgeschiedenis te voorzien, wordt het duidelijk dat er wel een verlossingsleer verstopt zit in de Hymne. Middels deze opsomming en explicatie van de symbologie zal de derde interpretatie inzichtelijk gemaakt worden.

De Hymne kunnen we dus op drie verschillende manieren interpreteren. Dit illustreert goed wat de kracht is van symboliek. Door het vakkundig gebruik van ambiguïteit kan men na iedere lezing weer nieuwe lagen van begrip en inzicht ontdekken. De symbolische reikwijdte van alle verschillende metaforen, in combinatie met het scala aan associatieve mogelijkheden die deze symbolen in zich dragen, maken het mogelijk om totaal verschillende verhalen te lezen in deze Hymne.

Met het interpreteren van een tekst is het vaak de bedoeling om de visie en bedoelingen van de auteur het best mogelijk weer te geven, hetgeen meestal verzandt in het wikken en wegen welke interpretatie het meest correct is. Maar in het geval van de Hymne is de strategie om tot één kristalheldere interpretatie te convergeren futiel; de tekst is juist zo gestructureerd om verschillende mogelijkheden en lezingen naast elkaar te laten bestaan.

Dat deze gelaagdheid doelbewust is ingezet door de auteur wordt geïllustreerd door de dubbelrol die de prins vertolkt in de eerste twee verschillende interpretaties. Enerzijds staat de prins symbool voor de toestand van de ziel die, losgekoppeld van haar oorspronkelijke goddelijkheid, nu ronddwaalt in de materiële wereld (interpretatie 1). De missie van de prins en de missie van de lezer, zijn dan hetzelfde: het redden van de parel betekent dat de ziel haar oorspronkelijke goddelijkheid moet ontdekken. Daarnaast is er ook een lezing waar de prins de hemelse verlosser Christus representeert, die afdaalt naar de wereld (interpretatie 2). Zijn missie is het bevrijden van

28. Luttikhuizen, “Apocryphal Acts of Thomas”, 109.
29. Luttikhuizen, “Apocryphal Acts of Thomas”, 106.

zijn kinderen uit de aardse gevangenis van de tirannieke Yaldabaoth. In deze versie representeert de parel dus de zielen van alle mensen, die door Jezus gered zullen worden. Zo kan de lezer dus toch nog een rol voor zichzelf claimen, ditmaal in een ander symbool: de parel.

Dat de lezer van de mythe zichzelf, oftewel zijn eigen zielstoestand, kan projecteren in de rol van de protagonist, maar daarnaast de prins ook als metafoor voor Christus kan opvatten, is een bedoelde ambiguïteit. Om te begrijpen waarom deze ambiguïteit is ingezet dienen we de opmerkingen van Elaine Pagels (die al aan bod zijn gekomen in hoofdstuk 1.1.2) nogmaals aan te stippen:

> "*Thomas, who recognizes that he cannot assign any specific role to Jesus, transcends, at this moment of recognition, the relation of student to master. He becomes himself like the "living Jesus".*[30]
>
> "*Whoever achieves gnosis becomes "no longer a Christian, but a Christ".*"[31]

Het gnosticisme leert haar ingewijden om hun goddelijke oorsprong te ontdekken en te cultiveren. Haar mystieke initiatie is erop gericht om ingewijden te laten transcenderen tot hetzelfde niveau als Christus zelf. Christus navolgen, of in hem geloven, is voor de ware gnosticus nog niet genoeg: men dient een Christus te worden. Dat de lezer van de 'Hymne van de Parel' dus een dubbelrol wordt toebedeeld, waarin hij zichzelf kan projecteren in de rol van de prins, terwijl diezelfde rol ook voor Christus bedoeld kan zijn, verkondigt impliciet deze mogelijkheid en deze missie: men dient te transcenderen tot Christus. Net zoals de lezer deze dubbelrol kan ontdekken in de Hymne, dient hij deze dubbelrol ook buiten de Hymne, in zijn dagelijkse leven, te ontdekken.

30. Pagels, "The Gnostic Gospels", 130.
31. Pagels, "The Gnostic Gospels", 134.

2.3 GNOSTISCHE SYMBOLEN IN DE HYMNE

2.3.1 De Slang

De Slang is een belangrijk symbool in zowel het christendom als de Gnostische traditie. In het Bijbelboek Genesis verleidt de slang Eva om van de appel te eten. De slang wordt in deze passage daardoor gebombardeerd tot een slinkse antagonist van Gods volmaakte kinderen. Deze antagonistische rol wordt zelfs zodanig corrumperend beschouwd dat de slang vaak wordt geïdentificeerd als personificatie van de duivel. Zodra de appel wordt gegeten en er daarmee wordt geproefd van de boom van de kennis van goed en kwaad, wordt het enige gebod van God overtreden. Zijn straf is dan ook substantieel: de erfzonde wordt over de gehele mensheid afgeroepen.

Bij het gnosticisme heeft de slang een symbolische betekenis die geheel haaks staat op haar christelijke interpretatie: hier is het geen corrumperend schepsel, maar juist een gezant van het goddelijke.[32]

In de context van de Hymne van de Parel representeert de slang echter een geheel ander symbool: in de tekst is de slang de bewaker van de parel. Dit vertoont interessante overeenkomsten met de hermetische tekst die bekend staat als 'Poimandres'. Deze tekst behoort tot het '*Corpus Hermeticum*', een collectie van teksten die naar verluidt waren geschreven door de mythologische figuur Hermes Trismegistus. De naam 'Trismegistus' betekent vrij vertaald driewerf de allergrootste, omdat hij werd beschouwd als de grootste wijsgeer, grootste priester, en de grootste koning. Deze titel refereert aan een Egyptisch gebruik: priesters werden geselecteerd uit de kaste der wijsgeren, en koningen op hun beurt uit de kaste van priesters.[33] Een andere verklaring voor deze aanduiding zou kunnen zijn dat Hermes Trismegistus driemaal in Egypte verschenen is.[34]

Hoewel er meerdere historische Egyptische priesters de naam Hermes droegen, is Hermes Trismegistus een mythologische figuur. Hermes Trismegistus was namelijk de samenvoeging van twee godheden: de Griekse god Hermes en de Egyptische god Thoth.[35] Doordat de oude Grieken andere godensystemen vaak herinterpreteerden middels hun eigen pantheon (en er daardoor vaak

---

32. "*Since it is the serpent that persuades Adam and Eve to taste of the fruit of knowledge and thereby to disobey their Creator, it came in a whole group of systems to represent the "pneumatic" principle from beyond counteracting the designs of the Demiurge, and thus could become, as much a symbol of the powers of redemption as the biblical God had been degraded to a symbol of cosmic oppression. […] It is the first success of the transcendent principle against the principle of the world, […] the serpent's action marks the beginning of all gnosis on earth which thus by its very origin is stamped as opposed to the world and its God, and indeed as a form of rebellion.*" uit: Jonas,"The Gnostic Religion",93.
33. Slavenburg, "Nag Hammadi geschriften I", 395.
34. van den Broek, "Hermes Trismegistus", 4-6.
35. Hanegraaff, "Western Esotericism: A Guide for the Perplexed", 19.

ook hun eigen denkbeelden op projecteerden), werden beide goden samengevoegd tot de mythologische Hermes Trismegistus. Hermes werd beschouwd als boodschapper van de Goden, hetgeen profetische connotaties aan de naam toevoegde. Thoth, de Egyptische god van wijsheid en van het Schrift, voorzag Hermes ook van filosofische connotaties. Beide goden worden ook geassocieerd met het hiernamaals: Hermes als gids en Thoth als rechter. De naam Hermes Trismegistus belichaamt dus het culturele milieu waaruit deze teksten zijn ontstaan, een conglomeraat tussen Hellenistische en Egyptische denkbeelden.

Drie hermetische teksten werden aangetroffen in de Nag Hammadi kruik, namelijk de 'Verhandeling over de Achtste en Negende Hemelsfeer', 'Dankgebed', en 'Asclepius'. Dit illustreert niet enkel dat de gnostici bekend waren met de hermetisme teksten, maar dat ze zelfs dermate veel overlap aantroffen in deze stroming, dat de teksten werden geïncorporeerd in het gnostische gedachtegoed.

Vooral bij de 'Verhandeling over de Achtste en Negende Hemelsfeer' is het niet lastig vast te stellen wat de gnosticisten zo aansprak. De opstijging door de hemelsferen was namelijk de specifieke taak van hun mystieke initiatie. Deze verhandeling verschaft voor de gnosticus een tekstueel bewijs dat de opstijging door de hemelsferen mogelijk is, doordat die ervaring hier namelijk vanuit een eerste-persoonsperspectief beschreven is. Op die manier poogt de tekst voor zichzelf de status van een ooggetuige-verslag te claimen. De ervaring van gnosis wordt omschreven en geeft de gnosticus een doel om naar te streven.

Daarnaast leunde deze mystieke tocht zwaar op de persoonlijke revelatie en de subjectieve beleving van de geïnitieerde. De tekst biedt daarom een raamwerk waarmee de geïnitieerde zich kan vergelijken. Doordat de abstracte mystieke toestand wordt geëxpliceerd, kan de lezer zich een betere voorstelling vormen van zijn doel en zodra dezelfde visionaire en extatische ervaring zich voordoen, deze toestand plaatsen. De tekst kan dan als het ware fungeren als een legenda voor de innerlijke ervaring.

Hoewel de mystieke ervaringen enkel subjectief waarneembaar zijn, is de tekst leesbaar voor iedereen. De speculaties omtrent het doorbreken van de achtste en negende hemelsfeer zijn dus objectief toegankelijk voor iedere gnosticus. Persoonlijke mystieke gewaarwordingen kunnen, ondanks dat ze lastig te omschrijven zijn, door middel van het refereren naar de tekst (eventueel aangevuld met persoonlijke revelaties) toch gecommuniceerd worden.

Nu we geconstateerd hebben hoe belangrijk de gnostici hermetische denkbeelden achtten dankzij hun compatibiliteit met het gnostische perspectief, kunnen we onze aandacht richten op een andere hermetische tekst die bekend staat als 'Poimandres'. Deze tekst is verbazingwekkend genoeg niet te

vinden in de Nag Hammadi kruik (verbazingwekkend omdat ook hier een opstijgingservaring wordt beschreven door de hemelsferen). Aangetoond zal worden dat hij uitermate relevant is voor een goed begrip van de slangensymboliek in de 'Hymne van de Parel'.

In 'Poimandres' wordt een visioen beschreven van Hermes Trismegistus. De goddelijke figuur Poimandres verschijnt en hij noemt zichzelf de '*Nous*' (geest) van de absolute macht. Wanneer Hermes aan Poimandres vraagt om hem te leren over de dingen die zijn, hun natuur te begrijpen en God te leren kennen, ontvangt hij een antwoord. Poimandres transformeert zichzelf en laat Hermes zien hoe het universum ontstaat. Hiervan staat het relevante fragment afgedrukt in Appendix C.

In deze hermetische passage wordt duidelijk hoe we de slangensymboliek in de Hymne kunnen begrijpen. In het begin was er enkel licht, maar zodra er duisternis verscheen, bewoog deze zich neerwaarts en scheidde zich van het licht af. Zoals een slang zijn prooi omwikkelt en langzaam verstikt, werd in dit geval het licht omwikkeld door een duister principe, afgekneld en verstikt totdat het neerwaarts afdaalde. Zoals een mens rood en blauw aanloopt bij een zuurstoftekort, had ook de verstikking van het licht een vergelijkbare uitwerking: het licht werd in haar afgeknepen vorm tot duisternis getransformeerd.

Dit beeld verklaart de slang in de Hymne. De slang treedt hier op als bewaker van de parel. Een van de meest kenmerkende eigenschappen van een parel is haar glans. Deze iriserende kwaliteit is een vrij expliciete verwijzing naar het licht. Ook hier wordt dus symbolisch weergegeven hoe de slang het licht omwikkelt. De slang uit 'Poimandres' en de slang uit de Hymne bekleden dus in beide verhalen dezelfde rol.

De slang treedt op als het principe dat de duisternis afsplitst van het goddelijke. Deze duisternis fungeert als voedingsbodem voor het ontstaan van het gehele universum. De slang is als het ware de eerste stap in het ontstaan van de materiële wereld. Gelukkig hoeven we niet enkel te leunen op deze hermetische passage om de slang uit de Hymne te begrijpen. Er zijn andere gnostische teksten die vergelijkbare beeldspraak bevatten om haar betekenis te verduidelijken: in de gnostische tekst '*Pistis Sophia'* lezen we: "*The outer darkness is a huge dragon whose tail is in its mouth.*".[36] Dit enigmatische symbool staat bekend als Ouroboros. Ook hier wordt in dezelfde beeldspraak gesproken zoals bij 'Poimandres': de uiterste duisternis wordt aangeduid als een slang; en ook hier is het de slang die als grens tussen de duisternis en het licht optreedt.

36. Jonas, "The Gnostic Religion", 116.

2.3.2 De bezwering van de Slang

Om de parel te bemachtigen dient de prins de slang te overmeesteren. Dit doet hij middels een bezwering: "[...] *I began to enchant the terrible and snorting serpent. I charmed it to sleep by naming over it my Father's name, the name of our next in rank, and that of my mother, the queen of the East.*".[37] Het feit dat de prins hier de namen gebruikt van zijn koninklijke lijn is significant, want achter 'namen' en 'je naam leren' schuilt gnostisch symbolisme. Zo wordt bijvoorbeeld in het 'Evangelie van de Waarheid' iedereen aangemoedigd om zijn eigen naam te leren; ter illustratie is een fragment afgedrukt in Appendix D.

Er zijn erg veel passages in het 'Evangelie van de Waarheid' waar de gnostici refereren naar het leren van jouw naam, zodat je Gods aanroep kunt horen. Pagels interpreteert dit metaforisch en wel als volgt:

> "*Each person must receive "his own name"—not, of course, one's ordinary name, but one's true identity. Those who are "the sons of interior knowledge" gain the power to speak their own names.*"[38]

Het leren van jouw naam wordt dus gezien als het verwerven van zelfkennis. De aansporing tot zelfkennis treedt zo vaak op in het gnostische corpus dat Pagels het associeert met een psychotherapeutisch principe.[39]

Naast het feit dat namen voor de gnostici belangrijke symbolische connotaties hebben, dienen we ook stil te staan bij het feit dat de slang betoverd wordt. Want ook dit haast magische fenomeen kan verklaard worden. Dit is namelijk niet de enige plek in het gnostische corpus waar er met een bezwering wordt gewerkt. In het reeds aangestipte traktaat 'Verhandeling over de Achtste en Negende Hemelsfeer' vinden we tussen de regels proza plotseling twee passages met een opeenvolging van klinkers; deze fragmenten zijn te vinden in Appendix E.

In deze passages zien we, voorafgaand aan bepaalde visionaire revelaties, een opeenvolging van klinkers die tezamen verschillende tonen fabriceren. Deze incantaties worden door Pagels en Jonas verklaard als bewustzijnsverruimende meditaties. Het uitspreken van deze magische klanken biedt toegang tot een bewustzijnsverandering die het mogelijk maakt om de visionaire taferelen die in de

37. Jonas, "The Gnostic Religion", 114-115.
38. Pagels, "The Gnostic Gospels", 128.
39. Pagels, "The Gnostic Gospels", 133.

tekst erop volgen, te aanschouwen.

Deze teksten zijn dan ook niet enkel een mythisch narratief over een mogelijke aanschouwing van het goddelijke, maar fungeren als het ware als een initiatie en verslag hoe deze transmundane kennis voor mensen toegankelijk wordt. Gnostische mystiek waarin men opstijgt door de hemelsferen, wordt in dit soort passages voorzien van een mogelijke praxis: met bepaalde magische formules, geheime namen, obscure klanken, kan men bewustzijnsverruimende ervaringen forceren om 'goddelijke' revelaties te ontvangen.

Achter de bezwering van de slang ligt dus deze symboliek verscholen: het reciteren van namen staat symbool voor de geheime namen, formules en meditaties die doorgang bieden door de sferen. Namen die, wanneer ze correct worden uitgesproken, uiteindelijk de goddelijke staat van de ziel blootleggen. Deze goddelijkheid wordt impliciet gecommuniceerd in de iriserende glans van de parel.

Na de bezwering verliest de slang haar grip op de parel en valt in slaap. Dit is een bijna ironische omkering van het proces van initiatie. Aanvankelijk moest de prins uit zijn slaap gewekt worden door de brief, om hem aan zijn goddelijke missie te herinneren. Deze slaap symboliseert de status van de ziel, voordat deze geïnitieerd is: voordat men de namen kan reciteren, is men onwetend wat betreft God en bovendien onwetend over de goddelijke oorsprong van iedere ziel. De gnostici refereren naar deze toestand van onwetendheid vaak met woorden zoals 'slapen', maar ook met 'dronkenschap' (niet geheel toevallig is de prins ook aangeschoten voordat de brief hem wekte). Dezelfde beeldspraak wordt ook gebruikt in het 'Evangelie van de Waarheid' ("*[...] zoals iemand die dronken was, nuchter is geworden en, weer tot zichzelf gekomen zijn werkelijkheid herstelt.*").[40]

40. Slavenburg, "Nag Hammadi geschriften I", 57.

2.3.3 Egypte, het Egyptische Gewaad en de Herberg

Wanneer de prins in Egypte arriveert, verblijft hij in een herberg. Om zijn missie en zijn ware identiteit te verhullen, draagt hij een Egyptisch gewaad zodat hij niet opvalt tussen de Egyptenaren. Het gewaad en de herberg drukken beide symbolisch dezelfde gedachte uit: zodra een ziel op aarde incarneert, is dit slechts een tijdelijke verblijfplaats.

Die tijdelijkheid wordt impliciet uitgedrukt met de herberg, waarin men altijd slechts enkele nachten verblijft; ten beste is het een tijdelijke verblijfplaats. Bovendien is een herberg nooit 'thuis'; en kan dit per definitie ook nooit als thuis aanvoelen. In de woorden van Hans Jonas: "*If the emphasis is on the temporary and transient nature of the worldly sojourn and on the condition of being a stranger, the world is called also the "inn," in which one "lodges";*".[41]

Ook het gewaad drukt eenzelfde tijdelijkheid uit: kleding draagt men nooit lang, maar wordt slechts tijdelijk aan- en uitgetrokken. Daarnaast raken kleren ook bevuild of ze verslijten. Dus ook hier zien we de gedachte dat onze ziel zich tijdelijk bekleedt met materialiteit om in deze wereld te verblijven, maar dat het biologische organisme, dat die ziel huist, slechts een tijdelijk gewaad is. De mogelijkheid dat kleren bevuild raken is in deze beeldspraak een noodzakelijkheid: dankzij de gnostische afkeer van de wereld is het dragen van ons temporele gewaad, het lichaam, per definitie een vervuiling van de goddelijke ziel. En de mogelijkheid dat kleren verslijten drukt natuurlijk uit dat ons lichaam ouder wordt en uiteindelijk dermate versleten is dat we sterven.

Samenvattend kan gesteld worden dat de herberg symboliseert dat we slechts tijdelijk verblijven in deze wereld, terwijl het gewaad symboliseert dat ons lichaam slechts een tijdelijk vehikel is voor onze ziel. Dat beide symbolen bijna dezelfde tijdelijkheid uitdrukken wordt ook opgemerkt door Hans Jonas: "*[...] generally the symbols for world can serve also as symbols for the body and vice versa;*".[42] Daarnaast is het belangrijk op te merken dat deze identificatie van de symbolen samenvalt met de eerste mogelijke interpretatie van de Hymne (de prins staat symbool voor de ziel).

Ook de tweede interpretatie van de Hymne (de prins staat symbool voor Christus) past prima in de symboliek van het Egyptische gewaad. In deze lezing is het bekleden in het gewaad noodzakelijk zodat Christus kan afdalen door de verschillende hemelsferen, zonder dat hij opvalt bij de Archonten.

41. Jonas, "The Gnostic Religion", 55.
42. Jonas, "The Gnostic Religion", 118.

> "*Thus the means of concealment from the cosmic powers becomes almost by necessity a cause of self-alienation which imperils the whole mission. This is part of the divine predicament: the neccessary condition of the savior's success at the same time introduces the greatest threat of failure.*"[43]

Nu rest ons nog om Egypte van haar symboliek te voorzien. Het land Egypte had van oudsher al afschrikwekkende connotaties.[44] Het proces van inburgeren in een vreemd land wordt door de gnostici vaker gebruikt om de status van de ziel te beschrijven.[45] Aanvankelijk is het enorm wennen aan een nieuwe plek, nieuw huis, een nieuwe cultuur en nieuwe taal. Maar na een tijdje wordt men wegwijs, leert men de plaatselijke gebruiken kennen, went men aan de plaatselijke keuken en leert haar waarderen en ook de nieuwe taal wordt eigen gemaakt. In het beste geval beschouwen we na deze inburgering de nieuwe plek ook als 'thuis'. Dit proces is volgens de gnostici bijna exact wat er gebeurt met de ziel: hoewel deze wereld en ons lichaam eigenlijk volledig vreemd zijn voor onze ziel, beschouwen we deze realiteit als ons 'thuis'. We houden onze lichamelijkheid en de materiële wereld voor 'waar', we beschouwen haar als realiteit en daarmee trappen we in de demiurgische leugen. De wereld is namelijk extreem ver verwijderd van God en is zeer zeker niet ons 'thuis'.

Op deze manier bezien is de reis van de prins dus onmiskenbaar doorspekt met gnostisch gedachtegoed. De reis naar Egypte, het aankleden in de Egyptische kleren en het proeven van hun keuken staat symbool voor de ziel die steeds verder verwijderd raakt van haar goddelijke oorsprong. En net zoals het proces van inburgeren is dit iets dat zo geleidelijk en vanzelf gebeurt, dat het niet eens opvalt. Daarnaast is het onmogelijk om eraan te ontsnappen. Daarom wordt deze toestand van de ziel vaak geassocieerd met woorden als 'slapen' en 'dronken zijn', zoals we bij hoofdstuk 2.3.2 al geconstateerd hebben. Men hoeft, bezien vanuit de slaap-metafoor, slechts de ogen geopend te krijgen, of bezien vanuit dronkenschap, enkel de roes uit te slapen. Wanneer deze omslag gebeurt, spreken de gnostici over 'gnosis (kennis) ontvangen'. De onwetendheid wordt weggenomen en men neemt kennis van de ware aard van het universum, en de plek van de mens daarin. Deze onwetendheid is dus primair en haast noodzakelijk, maar zij kan ongedaan gemaakt worden middels de gnostische initiatie. In de Hymne wordt dit moment bewerkstelligd door de brief die de prins ontvangt. Dit is het volgende symbool dat besproken wordt.

---

43. Jonas, "The Gnostic Religion", 119.
44. "*Egypt as a symbol for the material world is very common in Gnosticism (and beyond it). The biblical story of Israel's bondage and liberation lent itself admirably to spiritual interpretation of the type the Gnostics liked. [...] From ancient times Egypt had been regarded as the home of the cult of the dead, and therefore the kingdom of Death; this and other features of Egyptian religion, such as its beast-headed gods and the great role of sorcery, inspired the Hebrews and later the Persians with a particular abhorrence and made them see in "Egypt" the embodiment of a demonic principle. The Gnostics then turned this evaluation into their use of Egypt as a symbol for "this world," that is, the world of matter, of ignorance, and of perverse religion [...]*" uit: Jonas, "The Gnostic Religion", 118.
45. Jonas, "The Gnostic Religion", 49-50.

2.3.4 De Brief

Nadat de prins samen met de Egyptenaren had gegeten en gedronken, viel hij in slaap. Zoals eerder gezegd, symboliseert dit de toestand van een ziel die op aarde is geïncarneerd. Net zoals de prins zijn missie is vergeten, geldt het voor iedere ziel dat deze ook onwetend is van haar missie en herkomst. Om te ontwaken uit deze diepe slaap, is bijzondere kennis nodig: gnosis. Maar gnosis is het eindstadium van de gnostische initiatie en wordt in de Hymne vertolkt door het bemachtigen van de parel. Het stadium voordat het ontvangen van gnosis mogelijk is, wordt aangeduid als 'aangeroepen worden'; of ook wel het horen of ontvangen van de roeping. Het ontvangen van de brief betekent dus dat de gnostische roeping de prins bereikt.

Het is duidelijk dat de roeping,[46] net zoals de brief, afkomstig is vanuit de transcendente realiteit, gelokaliseerd buiten het demiurgische universum, boven alle hemelsferen. Ondanks haar transcendente herkomst zal ik pogen om de roeping beter te expliceren. Als we in de beeldspraak van 'inburgeren' blijven hangen, kunnen we dit concept het beste associëren met 'heimwee'. En in de beeldspraak van 'dronkenschap' is 'ontnuchteren' de beste parallel met het ontvangen van de roeping. Voordat een gnostische ingewijde gnosis kan ontvangen, is het aanhoren van de roeping een noodzakelijke stap. Zonder heimwee is hij zich niet bewust van zijn vervreemding van het goddelijke. Precies dit knagende gevoel, dat men niet thuishoort in de wereld, dient altijd vooraf te gaan aan de zoektocht naar antwoorden. Dus net zoals de brief de prins heroriënteert naar zijn koninklijke missie, dient de roeping een ingewijde te oriënteren tot zijn queeste naar gnosis.

Doordat onwetendheid[47] de standaard-conditie is voor de menselijke ziel, is het zeker niet vanzelfsprekend om de roeping te kunnen horen. Daarom heeft ze haar eigen symbool gekregen in het gnosticisme en dus ook in de Hymne.

Het laatste, maar desalniettemin significante detail dat onderstreept dient te worden, is dat de brief de prins toespreekt. Er is nog een ander symbool dat precies hetzelfde doet, namelijk de mantel, die de prins ontvangt nadat hij zijn missie heeft volbracht. Dat beide symbolen de prins toespreken, impliceert een verwantschap tussen de brief en de mantel. Hun overeenkomst is hun herkomst: beide zijn afkomstig uit de transcendente werkelijkheid. Deze uniforme herkomst is ook explicieter vervlochten met het narratief van de Hymne: beide symbolen zijn afkomstig vanuit het koninkrijk waaruit de prins is gezonden.

---

46. Jonas, “The Gnostic Religion”, 74.
47. In de woorden van Hans Jonas: “*The metaphor [the metaphors of intoxication] makes it clear that ignorance is not a neutral state, the mere absence of knowledge, actively induced and maintained to prevent it. The ignorance of drunkenness is the soul's ignorance of itself, its origin, and its situation in the alien world: it is precisely the awareness of alienness which the intoxication is meant to suppress;*” uit: Jonas, “The Gnostic Religion”, p. 71.

Zoals reeds is aangetoond is de reis van de prins en vervolgens zijn verblijf in Egypte een verhalende voorstelling van de ziel die op aarde incarneert. Maar tot nu toe hebben we enkel naar het eindpunt van zijn reis gekeken en onze ogen tot dusverre niet gericht op waar de prins vandaan kwam. Zijn koninkrijk communiceert de transcendente realiteit, het licht, of het goddelijke, waaruit de wereld en iedere ziel oorspronkelijk voortkomt.

Afgesplitst van het goddelijke (zoals de slang het licht beknelt) en vervolgens bekleed in materie door de Demiurg (onze lichamelijkheid), zijn we zo ver verwijderd van onze goddelijke herkomst, dat we er volledig van zijn vervreemd (net als bij de inburgeringsmetafoor). Om deze aliënatie op te heffen, is grof geschut nodig: ten eerste: het ontvangen van de roeping en daarna de gnostische initiatie, die culmineert in het ontvangen van gnosis. Enkel dán is het mogelijk om weer huiswaarts te keren naar het koninkrijk en weer toe te treden tot de transcendente werkelijkheid.

2.3.5 Het Hemelse Gewaad en de Mantel

De Hymne spreekt over twee gewaden: '*the robe of glory*' (in het vervolg aangeduid als 'het hemelse gewaad') en '*the purple mantle*' (aangeduid als 'de mantel'). Beide dienen samen gedragen te worden en duiden de prins zijn koninklijke status aan. Net zoals bij de brief het geval is, significeert de koninklijke herkomst van het gewaad en de mantel hun verwantschap met het transcendentale. Maar bij de mantel is er nog een aanwijzing die haar symboliek met betrekking tot transcendentie en haar relatie tot de koninklijke bloedlijn versterkt. Reeds in de derde zin van de Hymne wordt de kleur van de mantel bekend gemaakt: paars. De kleur paars symboliseerde sinds de oudheid spirituele en koninklijke connotaties.

Wat we nu kennen als de kleur paars is niet geheel dezelfde paars als in de oudheid. Tegenwoordig is paars de vermenging van rood en blauw en toont zij haar verwantschap met beide kleuren evenwichtig. Maar in de tijd waarin de Hymne werd geschreven, was 'paars' in het kleurenspectrum veel dichterbij een donkerrode kleur gesitueerd. Deze kleur, murex-paars,[48] heeft een donkerrode tint, zelfs grenzende aan zwart, maar zodra er licht op valt, glanst zij en toont haar rood en paarse kleur.[49]

---

48. "*It should be noted outright that purple (purpura) was not an abstraction; rather, it was a precious dyestuff created from particular Mediterranean shellfish, known in Latin as the buccinum (Thais haemastroma) and the purpura (murex brandaris). Minute quantities of dye were extracted, drop by drop, from thousands of these murices and snails: it took roughly 250,000 shellfish to yield one ounce of dye. The dyed wool, washed and boiled, was then dried on the sea banks in Tyre, where the sea air oxidized and fixed the color. Although uneconomical to produce, purpura was coveted for its distinctive blood-red hue and because it was the only color-fast dye in antiquity.*" uit: Elliott, "Purple Pasts", 177.
49. Elliott, "Purple Pasts", 177-178.

> "*Blood red was this coveted dyestuff, a color suggestive of iridescent aerated blood as well as darkened clotted blood, and its associations to blood and iridescence steep through the color. […] Appreciation for this "clotted blood" hue might stem from the symbolism of both red and light. In ancient times, red signified the divine: "it was used in Ancient Greece as a colour to sanctify weddings and funerals and as a military colour in both Greece and Rome to strike awe into the enemy". Red, too, was considered the color of the sun, and therefore was associated with light: in the Greco-Roman world, "to be alive was to see the light of the sun". Purple's iridescence embraced all these myriad concepts, of light and life and divinity, and of blood—the very substance of life and death and lineage, and the spillage of battle and conquest.*"[50]

Dankzij deze associaties bij de kleur paars, naast dat paars een van de weinige pigmenten was die niet vervaagde, werd deze kleur ingelijfd als symbool van de machtshebbers, koningshuizen en uiteindelijk ook voor de geestelijkheid.[51] Deze bijzondere status van paars wordt ook in de bijbel onderkend, waar verscheidene referenties naar paars, met vergelijkbare connotaties, worden gemaakt, in zowel het Oude als het Nieuwe Testament.[52] Bijvoorbeeld in Marcus (15:17-18): "*En deden Hem een purperen mantel aan, en een doornenkroon gevlochten hebbende, zetten Hem die op; En begonnen Hem te groeten, zeggende: Wees gegroet, Gij Koning der Joden!*". Het feit dat ook Jezus met een paarse mantel bekleed werd, geeft een hint hoe we de symboliek in de Hymne kunnen duiden. Zodra we namelijk specifiek naar de hereniging van de prins met zijn mantel kijken, vinden we ook hier een expliciete verwijzing naar Christus: "*And the image of the King of kings was depicted all over it….*".[53] Ook de voorafgaande zin is van belang: "*As I now beheld the robe, it seemed to me suddenly to become a mirror-image of myself: myself entire I saw in it, and it entire I saw in myself, that we were two in separateness, and yet again one in the sameness of our forms….*".[54] Om dit stukje te begrijpen dienen we weer terug te halen wat Elaine Pagels' beschouwingen waren over het gnostische einddoel: "*Whoever achieves gnosis becomes "no longer a Christian, but a Christ.""*".[55] De prins ziet zijn reflectie in de mantel en hij ontmoet op dit moment zijn hemelse tegenhanger. Deze passage poogt te illustreren dat hij op dit moment transcendeert en dat hij zichzelf daardoor herkent in Christus; beiden separaat, de één een ziel en de ander Gods gezant, maar toch ook hetzelfde. Hij ontdekt dat beide rollen elkaar niet uitsluiten, maar dat zij beiden de belichaming zijn van goddelijkheid. Beiden hebben namelijk gnosis ontvangen.

50. Elliott, "Purple Pasts", 178.
51. Elliott, "Purple Pasts", 192.
52. Elliott, "Purple Pasts", 189-190.
53. Jonas, "The Gnostic Religion", 115.
54. Jonas, "The Gnostic Religion", 115.
55. Pagels, "The Gnostic Gospels", 134.

Er is nog een aanwijzing die deze mogelijke lezing meer kracht bijzet. Bij het Egyptische gewaad is al een vorm van klerensymboliek besproken, die voornamelijk tijdelijkheid uitbeeldt. Maar er is nog een andere vorm van klerensymboliek die bij het hemelse gewaad en haar associatie met Christus past: ook bij deze reis door de hemelsferen wordt er gebruik gemaakt van klerensymboliek.

In de gnostische mystiek wordt het achterlaten van je wereldse hechtingen vergeleken met het uittrekken van kleren. Bij iedere hemelsfeer laat je een kledingstuk achter totdat je ziel "naakt is"; oftewel in een "a-kosmische staat" verkeert. Dan pas kan men gnosis ontvangen.

In onderstaande quote kiest Hans Jonas zeer zorgvuldig voor het woord "*vestment*". Na deze uitweiding over hoe de klerensymboliek ook van toepassing is op de reis door de hemelsferen, is duidelijk waarom hij zijn punt op deze specifieke manier verwoordt.

> "*Equipped with this gnosis, the soul after death travels upwards, leaving behind at each sphere the physical "vestment" contributed by it: thus the soul is stripped of all foreign accretions reaches the God beyond the world and becomes reunited with the divine substance*"[56]

Maar tot zoverre is het terugkerende thema steeds kleren uittrekken. Hoe dienen we dan te verklaren dat in deze instantie, het hemelse gewaad wordt áángetrokken? Dit is precies het omgekeerde van de manier waarop het gnosticisme klerensymboliek normaliter gebruikt. Mijn inziens versterkt dit onze identificatie van het hemelse gewaad als symbool voor Christus. Doordat het gewaad wordt aangetrokken, wordt er gebroken met de traditionele klerensymboliek. Dit illustreert dat het gewaad in dit geval een uitzondering is en dus ook een uitzonderlijk symbool communiceert. Een gnostisist zou zichzelf nooit bedekken, tenzij het Christus is die hem omringt.

56. Jonas, "The Gnostic Religion", 45.

2.3.6 De Parel

Het laatste symbool is de parel. De beeldspraak van de parel is treffend gekozen, aangezien parels altijd zijn verscholen achter een harde schelp. De verborgen aard van een parel maken haar een goed symbool voor de verborgen goddelijkheid van de ziel. De weekdieren die parels produceren leven in de oceaan, wat hen nog een extra graad van ongrijpbaarheid verschaft.

Bovendien ontstaat een parel pas wanneer een zandkorrel in de schelp van een mollusk terechtkomt, hetgeen dermate veel irritatie en frictie oplevert dat het weekdier de korrel afdekt en transformeert tot een parel. Feitelijk zien we hier dat lichaamsvreemde materie een schepsel aantast; tijdens de formatie van een parel voltrekt zich dus eigenlijk dezelfde tragiek als bij het incarneren van een ziel.

Doordat parels glanzen, heeft deze ook een duidelijke connectie met het goddelijke: zoals we bij 'Poimandres' zagen, evenals bij de kleurensymboliek van paars, wordt er middels licht vaak symbolisch verwezen naar het goddelijke.

Doordat in dit stadium van de Hymne alle Archontische invloeden zijn verwijderd (de prins heeft de mystieke initiatie succesvol doorlopen aangezien hij de geheime en vergeten namen kan reciteren), kan hij eindelijk zijn ziel aanschouwen. Dit is natuurlijk de ziel die ontdaan is van alle mogelijke banden met materie, waardoor enkel het spirituele, goddelijke aspect ervan, overblijft. Doordat de ziel deze naakte/akosmische staat heeft bereikt, leert de prins eigenlijk twee zaken: enerzijds ontdekt hij zijn goddelijke oorsprong; anderzijds gaat deze ontdekking gepaard met de realisatie dat het goddelijke enkel toegankelijk is middels een reis 'naar binnen'. Op deze manier bezien kunnen we gnosis beter begrijpen. Enkel in de mystieke initiatie, een reis die zich volledig voltrekt in de innerlijke belevingswereld, kan de prins (en zijn transpositie, de lezer van de tekst) contact maken met het goddelijke. Dit is het moment waarop de prins transcendeert. Uiteindelijk is het dus zelfkennis die leidt tot godskennis. Dit is de gnosis, de kennis, die het gnosticisme wilde delen.

Hoofdstuk 3: Discussie en Conclusie

3.1 DERDE INTERPRETATIE VAN DE HYMNE

Na deze uitvoerige bespreking van alle symbolen, zal ik nu de samenhang tussen de symbolen schetsen om zo de 3e interpretatie van de Hymne uiteen te zetten: de Hymne als symbolische weergave van de gnostische soteriologie.

De slang in 'Poimandres' knijpt een deel af van het goddelijke. Dit symboliseert zijn corruptie van het goddelijke en de roof van alle zielen. Yaldabaoth, bijgestaan door de Archonten, bekleedt iedere ziel met materie (onze lichamelijkheid). Daarnaast versperren zij de weg terug naar God, zodat zielen steeds opnieuw op aarde blijven incarneren, veroordeeld om los van de ware God, te verblijven in de materiële wereld.

Omdat we zo ver verwijderd zijn van het goddelijke, is de mens volledig vervreemd en onwetend van zijn herkomst (net als bij de inburgeringsmetafoor). Deze onwetendheid is wat de gnosticisten willen opheffen. Onwetendheid kan enkel worden weggenomen met kennis, oftewel gnosis. Eerst dient men de gnostische roeping te ontvangen (de brief). Daarna wordt de aliënatie wat betreft het goddelijke verminderd middels de gnostische initiatie (de bezwering van de slang). Bij deze initiatie steeg men op door de hemelsferen. Bij iedere planeet leerde men nieuwe technieken, meditaties en rituelen om zichzelf te purificeren. De vorderingen in deze mystieke tocht werden gemeten met de innerlijke transformatie van de geïnitieerde. De innerlijke transformatie werd vergezeld met bepaalde visionaire en/of lichamelijke ervaringen, die op een mythologische wijze gecodeerd waren in de hemelsferen.

De gnostische initiatie culmineert in het ontvangen van gnosis (het vinden van de parel). Enkel dan is het mogelijk om weer huiswaarts te keren naar het koninkrijk en weer toe te treden tot de transcendente werkelijkheid. Tijdens het ontvangen van gnosis zal de geïnitieerde een extatische toestand ervaren. Wanneer deze toestand bereikt is, transcendeert hij tot het niveau van Christus (het ontvangen van het hemelse gewaad).

Zowel de brief als de mantel communiceren met de prins en zij zijn beide afkomstig uit het koninkrijk (het goddelijke). De brief oriënteert de prins tot gnosis, waarna de mantel de verwerving van gnosis bevestigt. Omdat de brief in de Hymne een tekst is, is er ook een identificatie mogelijk waar zij het gnostische corpus symboliseert. Het mentale landschap van de prins/lezer/geïnitieerde wordt door de brief voorbereid om de extatische ervaring van gnosis te kunnen ondervinden.

3.2 TOEVOEGING AAN HET ACADEMISCHE DEBAT

De vraag of we de Hymne van de Parel als gnostische of als christelijke literatuur moeten beschouwen, kan ik nu eindelijk beantwoorden: er zit zoveel gnostische symboliek in de Hymne besloten dat haar typering als gnostisch geschrift mijn inziens terecht is.

Met het bezweren van de slang illustreert de prins zijn voltooiing van de mystieke initiatie en met de hereniging met de mantel transcendeert hij tot Christus. Tezamen drukken deze symbolen de gnostische verlossingsleer uit. Deze identificatie van de symbolen wordt door Luttikhuizen over het hoofd gezien.

De lezing van de Hymne die ik voorstel heeft daarnaast nog drie innovaties die momenteel geen aandacht krijgen in het academische discours:

Allereerst is de slang een symbool die in zowel het christendom als het gnosticisme voorkomt. Maar wat zouden contemporaine lezers van de Hymne voor associaties hebben zodra ze over de slang lezen? Door de slang uit de Hymne te classificeren met dezelfde symbolische inhoud als de slang uit de hermetische tekst 'Poimandres', meen ik de best mogelijke interpretatie te bieden. De hermetische teksten sluiten qua cultureel milieu en denkbeelden veel beter aan bij de gnostiek dan bij het christendom. Deze identificatie van de slang ontgaat zowel Luttikhuizen als Jonas.

Ten tweede breng ik de bezwering van de slang in verband met de gnostische mystiek. Zowel de gnostische namensymboliek evenals het opstijgen door de hemelsferen voorzien deze bezwering met duidelijk gnostische connotaties. Ook hier geef ik een aanvulling op Luttikhuizen en op Jonas, die dit magische tafereel geen aandacht geven.

Tot slot is de identificatie van het gewaad met Christus een vernieuwing, hetgeen een gnostische duiding van de Hymne versterkt. In het christendom is het onmogelijk om te transcenderen tot het niveau van Christus. Het gnosticisme daarentegen wil juist haar lezers instrueren om op gelijke voet met Christus te staan.

Nauw vervlochten met dit punt is de dubbelrol die de prins bekleedt: doordat er verschillende mogelijke interpretaties van de Hymne zijn met verschillende protagonisten, wordt het aannemelijk om haar als gnostisch geschrift te beschouwen. Zelfs de nieuwe derde interpretatie sluit interpretatie 1 en 2 niet uit, maar biedt een aanvullende lezing. Het is uitermate toepasselijk dat gnostische teksten bol staan van de symboliek, want zelfs na het grondig uitpluizen van de gnostische mythes

valt er steeds een nieuwe laag te ontdekken en zijn er nieuwe lessen te leren.

Ik zal dus ook niet kiezen welke interpretatie het beste is. Iik ben juist van mening dat de symboliek en de onuitputtelijkheid van interpretatiemogelijkheden doelbewust zijn ingezet door de auteur en allemaal een gelijkwaardig bestaansrecht hebben. Deze tekstuele gelaagdheid is een mooie metafoor voor het gnosticisme zelf: iedereen begint bij onwetendheid om vervolgens te kiezen om deze onwetendheid in te wisselen voor kennis. Dat er uit een korte tekst als de Hymne zoveel variëteiten van kennis te vergaren zijn, is een goede illustratie dat het najagen van gnosis altijd mogelijk is.

Bibliografie

Athanasius. (367). 39e Paasbrief (tweede deel). Retrieved from http://www.apologetica.katholiekelsloo.nl/index.php?title=39ste_Paasbrief_van_St._Athanasius

Broek, R. van den. (2006). *Hermes Trismegistus: Inleiding, Teksten, Commentaren*. Amsterdam: In de Pelikaan.

Elliott, C. (2008). Purple Pasts: Color Codification in the Ancient World. *Law & Social Inquiry, 33*(1), 173-194.

Hanegraaff, W.J. (2013). *Western Esotericism: A Guide for the Perplexed*. London: Bloomsbury Academic.

Jonas, H. (1969). Myth and Mysticism: A Study of Objectification and Interiorization in Religious Thought. *The Journal of Religion, 49*(4), 315-329.

Jonas, H. (2001). *The Gnostic Religion: The Message of the Alien God & the Beginnings of Christianity*. Boston, MA: Beacon Press.

Luttikhuizen, G. P. (2001). The Hymn of Jude Thomas, the Apostle, in the Country of the Indians. In: T. Adamik, J. Bolyki, J.N. Bremmers, A. Hilhorst & G.P. Luttikhuizen (Eds.), *The Apocryphal Acts of Thomas* (pp. 101 – 114). Leuven: Uitgeverij Peeters.

Luttikhuizen, G. P. (2005). *Kennis van de Onkenbare God: Gnostische Theologie*. Groningen: Barkhuis Publishing. Retrieved from http://gerardluttikhuizen.nl/teksten/luttikhuizen.pdf

Meyer, M. (2005). *The Gnostic Discoveries: The Impact of the Nag Hammadi Library*. San Fransisco: Harper.

Pagels, E. (1989). *The Gnostic Gospels* (Vintage Books Edition). New York: Random House, Inc.

Slavenburg, J., & Glaudemans, W. (1995). *De Nag Hammadi Geschriften I: Een Integrale Vertaling van Alle Teksten uit de Nag Hammadi-vondst en de Berlijnse Codex* (3rd ed.). Deventer: Uitgeverij Ankh-Hermes bv.

Appendices: Primaire Teksten

Appendix A: Evangelie van Thomas

Fragment uit het gnostische Nag Hammadi-traktaat 'Evangelie van Thomas'; aforisme 13:

"*Jezus zei tegen zijn leerlingen:*
Vergelijk mij eens
en zeg mij op wie ik lijk.
Simon Petrus zei tegen hem:
U bent als een rechtvaardige engel.
Mattheüs zei tegen hem:
U bent als een wijze filosoof.
Thomas zei tegen hem:
Meester, mijn mond zal mij volstrekt niet toelaten
te zeggen op wie u lijkt.
Jezus zei:
Jouw meester ben ik niet, omdat jij gedronken hebt;
jij bent bedwelmd door de sprankelende bron
van levend water, die ik opgedolven heb.
En hij nam hem (apart en) trok zich terug
(en) sprak drie woorden tegen hem.
Toen Thomas echter weer bij zijn metgezellen terugkwam
vroegen zij: Wat heeft Jezus tegen je gezegd?
Thomas zei tot hen:
Als ik één van de woorden zeg
die hij tegen mij sprak
zullen jullie stenen nemen en naar mij werpen;
en vuur zal uit de stenen komen en jullie verbranden."[57]

57. Slavenburg, "Nag Hammadi geschriften I", 137-138.

Appendix B: De Hymne van de Parel

Hieronder geef ik de Hymne van de Parel volledig weer. Deze Engelse vertaling is voornamelijk gebaseerd op haar Syrische brontekst.

"*When I was a little child and dwelt in the kingdom of my Father's house and delighted in the wealth and splendor of those who raised me, my parents sent me forth from the East, our homeland, with provisions for the journey. From the riches of our treasure-house they tied me a burden: great it was, yet light, so that I might carry it alone…. They took off from me the robe of glory which in their love they had made for me, and my purple mantle that was woven to conform exactly to my figure, and made a covenant with me, and wrote it in my heart that I might not forget it: "When thou goest down into Egypt and bringest the One Pearl which lies in the middle of the sea which is encircled by the snorting serpent, thou shalt put on again thy robe of glory and thy mantle over it and with thy brother our next in rank be heir in our kingdom."*

I left the East and took my way downwards, accompanied by two royal envoys, since the way was dangerous and hard and I was young for such a journey; I passed over the borders of Maishan, the gathering-place of the merchants of the East, and came into the land of Babel and entered within the walls of Sarbûg. I went down into Egypt, and my companions parted from me. I went straightway to the serpent and settled down close by his inn until he should slumber and sleep so that I might take the Pearl from him. Since I was one and kept to myself, I was a stranger to my fellow-dwellers in the inn. Yet saw I there one of my race, a fair and well-favored youth, the son of kings [lit. "anointed ones"]. He came and attached himself to me, and I made him my trusted familiar to whom I imparted my mission. I [he?] warned him [me?] against the Egyptians and the contact with the unclean ones. Yet I clothed myself in their garments, lest they suspect me as one coming from without to take the Pearl and arouse the serpent against me. But through some cause they marked that I was not their countryman, and they ingratiated themselves with me, and mixed me [drink] with their cunning, and gave me to taste of their meat; and I forgot that I was a king's son and served their king. I forgot the Pearl for which my parents had sent me. Through the heaviness of their nourishment I sank into deep slumber.

All this that befell me, my parents marked, and they were grieved for me. It was proclaimed in our kingdom that all should come to our gates. And the kings and grandees of Parthia and all the nobles of the East wove a plan that I must not be left in Egypt. And they wrote a letter to me, and each of the great ones signed it with his name.

From thy father the King of Kings, and from thy mother, mistress of the East, and from thy brother,

our next in rank, unto thee, our son in Egypt, greeting. Awake and rise up out of thy sleep, and perceive the words of our letter. Remember that thou art a king's son: behold whom thou hast served in bondage. Be mindful of the Pearl, for whose sake thou hast departed into Egypt. Remember thy robe of glory, recall thy splendid mantle, that thou mayest put them on and deck thyself with them and thy name be read in the book of the heroes and thou become with thy brother, our deputy, heir in our kingdom.

Like a messenger was the letter that the King had sealed with his right hand against the evil ones, the children of Babel and the rebellious demons of Sarbûg. It rose up in the form of an eagle, the king of all winged fowl, and flew until it alighted beside me and became wholly speech. At its voice and sound I awoke and arose from my sleep, took it up, kissed it, broke its seal, and read. Just as was written on my heart were the words of my letter to read. I remembered that I was a son of kings, and that my freeborn soul desired its own kind. I remembered the Pearl for which I had been sent down to Egypt, and I began to enchant the terrible and snorting serpent. I charmed it to sleep by naming over it my Father's name, the name of our next in rank, and that of my mother, the queen of the East. I seized the Pearl, and turned to repair home to my Father. Their filthy and impure garment I put off, and left it behind in their land, and directed my way that I might come to the light of our homeland, the East.

My letter which had awakened me I found before me on my way; and as it had awakened me with its voice, so it guided me with its light that shone before me, and with its voice it encouraged my fear, and with its love it drew me on. I went forth…. My robe of glory which I had put off and my mantle which went over it, my parents…. sent to meet me by their treasurers who were entrusted therewith. Its splendor I had forgotten, having left it as a child in my Father's house. As I now beheld the robe, it seemed to me suddenly to become a mirror-image of myself: myself entire I saw in it, and it entire I saw in myself, that we were two in separateness, and yet again one in the sameness of our forms…. And the image of the King of kings was depicted all over it…. I saw also quiver all over it the movements of the gnosis. I saw that it was about to speak, and perceived the sound of its songs which it murmured on its way down: "I am that acted in the acts of him for whom I was brought up in my Father's house, and I perceived in myself how my stature grew in accordance with his labors." And with its regal movements it pours itself wholly out to me, and from the hands of its bringers hastens that I may take it; and me too my love urged on to run towards it and to receive it. And I stretched towards it and took it and decked myself with the beauty of its colors. And I cast the royal mantle about my entire self. Clothed therein, I ascended to the gate of salutation and adoration. I bowed my head and adored the splendor of my Father who had sent it to me, whose commands I had fulfilled as he too had done what he promised…. He received me

joyfully, and I was with him in his kingdom, and all his servants praised him with organ voice, that he had promised that I should journey to the court of the King of kings and having brought my Pearl should appear together with him."[58]

58. Jonas, "The Gnostic Religion", 113-116.

Appendix C: Poimandres

Fragment uit de hermetische tekst 'Poimandres':

"*(4) With these words, he changed his form, and suddenly everything was opened before me in a flash, and I behold a boundless view, everything become Light, serene and joyful. And I became enamored with the sight. And after a while there was a Darkness borne downward…, appalling and hateful, tortuously coiled, resembling a* ***serpent****. Then I saw this Darkness change into some humid nature, indescribably agitated and giving off smoke as from a fire and uttering a kind of sound unspeakable, mournful. Then a roar [or: cry] came forth from it unarticulately, comparable to the voice of a fire.*

(5) From out of the Light a holy Word [logos] came over the nature, and unmixed fire leapt out of the humid nature upward to the height; it was light and keen, and active at the same time; and the air, being light, followed the fiery breath, rising up as far as the fire from earth and water, so that it seemed suspended from it; but earth and water remained in their place, intermingled, so that the earth was not discernible apart from the water; and they were kept in audible motion through the breath of the Word which was borne over them."[59]

59. Jonas, "The Gnostic Religion", 148-149; mijn benadrukking.

Appendix D: Evangelie van de Waarheid

Fragment uit het gnostische Nag Hammadi-traktaat 'Evangelie van de Waarheid':

"*Daarom is iemand die kennis heeft,*
(een wezen) uit de hoge.
Als hij geroepen wordt,
hoort hij op, antwoord hij
en keert zich naar Hem toe die hem roept
en gaat naar Hem op,
(want) hij weet hoe hij genoemd is.
Omdat hij kennis heeft
doet hij de wil van Hem die hem roept,
Hem wil hij welgevallig zijn,
en (daarin) vindt hij rust.
Zijn (eigen) naam valt ieder toe.
Wie zo kennis heeft,
weet waarvandaan hij gekomen is
en waarheen hij op weg is.
Hij weet (dit),
zoals iemand die dronken was,
nuchter is geworden en,
weer tot zichzelf gekomen,
zijn werkelijkheid herstelt."[60]

60. Slavenburg, "Nag Hammadi geschriften I", 56-57.

Appendix E: Verhandeling over de Achtste en Negende Hemelsfeer

Twee fragmenten uit het gnostische Nag Hammadi-traktaat 'Verhandeling over de Achtste en Negende Hemelsfeer':

"*Zoxathazo*

a

òò

ee

òòò

èèè

òòòò

èè

òòòòòò

ooooo

òòòòòò

uuuuuu

òòòòòòòòòòòòòò

Zozazoth."[61]

[...]

"*Ik prijs u; uit het diepst van mijn hart roep ik uw naam aan;*

a ò

ee ò

èèè òòò iii

òòòò ooooo òòò

òò uuuuuu òò

òòòòòòòò

òòòòòòòò

òò."[62]

61. Slavenburg, "Nag Hammadi geschriften I", 401.
62. Slavenburg, "Nag Hammadi geschriften I", 403.